

PAPER DETAILS

TITLE: Oguzca Ayla "Öyle, o sekilde" Kelimesinin Kökeni Üzerine

AUTHORS: Orçun Ünal

PAGES: 155-169

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/54739>

Oğuzca *Ayla* “Öyle, o şekilde” Kelimesinin Kökeni Üzerine

Orçun Ünal*

Özet: Bu çalışmada, ilk kez Dîvânü Luğâtî't-Türk'te geçen ve Oğuzca ibaresiyle verilen *ayla* “öyle, o şekilde” kelimesinin tarihî ve modern Türk dillerindeki varyantları araştırılarak kelimenin Eski Türkçe *anlayu* kökünden geldiği ortaya konmaya çalışılacak ve Oğuzca *ayla* kelimesinin aslında Kıpçakçadan bir alıntı olduğu gösterilecektir.

Anahtar sözcükler: Oğuzca, Kıpçakça, Similatif eki, Alıntı, *Ayla*, *Alay*

On The Origin of The Word *Ayla* “thus, in this way” in Oghuz

Abstract: The present article studies the word *ayla* “thus, in this way” which first appears in Dîvân Luğât al-Turk as Oghuz. Investigating its variants in historical and modern Turkic languages the author will try to show that the word goes back to OT *anlayu* and that supposedly Oghuz *ayla* is in fact a loanword from Kipchak languages.

Key Words: Oghuz, Kipchak, Similitative case, Loanword, *Ayla*, *Alay*

1. Giriş

İlk kez DLT'de geçen ve Oğuzca ibaresi ile verilen *ayla* “öyle, o şekilde” kelimesinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde görülen örnekleri aşağıda verilmiştir:

Tarihî lehçelerde:

DLT (Oğuz) *ayla* “böyle, bu suretle” (fol. 69, madde başı); (Oğuz) *ayloq* “böyle böyle” (fol. 69, madde başı). Ayrıca *ayla* fol. 93, 526 ve bir okuyuşa göre (DankKelly 280, dn. 2) 555'te geçer.

* Okutman, Beykent Üniversitesi, orcununal@live.com

CC *alay*, *alay-ox*, *alley*¹ “öyle, o şekilde” (Gr0nbech 1942: 34).

Osmanlıca *eyle* <'YL' >, <'YLH' > “öyle” (TS 1582-1585), *öylelik* “öylesine, öyle bir, öylece” (TS 3151), *beyle* “böyle” (TS 527), *böyle ile* “böylelikle, bu suretle” (TS 670). Senglah (57v. 2) *ayla* “thus, in that way”, (92v. 19) *öyle* (EDPT 272b). Borovkov (1963: 72) *ayla* <'YL' > (ayla ?) “tak”.

Resuli Sözlüğü (205D33) *öyle* <'YL' > “this way, that way”, (205D32) *böyle* <BWYL' > “thus,

like this, in this way” (Golden 2000: 313)².

‘Alî’nin Kışsa-yı Yûsuf’u (16) *ayla* “thus” (EDPT 272b).

Kutb’un Hüsrev ü Şîrîn’i (7) *alay* “thus” (EDPT 272b).

Et-Tuhfetü’z-Zekiyye (37. b.-13) *alaydır* “öyledir”, *bulaydır*³ (37. b.-12) “böyledir”.

Bulğatü’l-Muştâk (15, 13) *ayla kim* “öyle ki” (EDPT 272b).

Gülistan Tercümesi *alay* “öyle, öylece, o şekilde” (KTS 6b).

Münyetü’l-Guzât *alay* “öyle, öylece, o şekilde” (KTS 6b).

El-İdrâk Haşiyesi *öyle* “zuhr vakti, ve ‘evet’ gibi tasdik edatı” (İzbudak 1936: 37).

Baytaratu’l-Vâzih *eyle* (*ayla*?) “öyle, o şekilde” (KTS 78b).

Abuşka Lügati *alay mu bolur* “öyle mi olur” (Atalay 1970: 26).

Gülistan Tercümesi *eyle* (*ayla*?) “öyle, o şekilde” (KTS 78b).

Kitâb Fî İlmi’n-Nüşşâb *eyle* (*ayla*?) “öyle, o şekilde” (KTS 78b).

Kitâb Fî Riyazati’l-Hayl *eyle* (*ayla*?) “öyle, o şekilde” (KTS 78b).

Alğış Bitigi *alay* “böyle, bu şekilde”, *alayoh* “öyle, böyle” (Chirli 2005: 134).

Çağdaş lehçelerde:

Türkçe *öyle* “onun gibi olan, ona benzer”.

Anadolu Ağızları (Rize İli) *öyleyin* “öylece”; (Adana, Osmaniye) *öyleleyin* “öylece”, (Adana, Osmaniye) *öylelik sıra ~ sire* “öylece, böylece” (DS).

Anadolu Ağızları (“Karaçaycadan” Başhöyük *Kadınhanı -Konya) *allay*

1 CC’ta *alley* sadece iki kez geçer. Bu şekli Clauson (EDPT 272b) *allay*, Gabain (1959: 56) *allay* olarak göstermiştir. Bizce bu şekil fonetik *allay* veya *alley* biçimlerini yansıtmaktadır. Bu şekiller *aley* ve *al’ay* olarak Karaycada yaşamaya devam etmektedir.

2 Golden’ın *öyle* okuduğu şekil, *ayla* olarak da okunabilir. Ancak aynı eserdeki *böyle* kelimesi, Golden’ın okuyuşunu haklı çıkarmaktadır.

3 Atalay (1945) *böleydir* olarak ince sıradan okurken, Clauson *bulaydır* okur. Bizce Clauson’ın okuyuşu doğrudur.

“öyle, o şekilde”, *billay* “böyle, bu şekilde”; (Kılıkış -İzmir, -Manisa, *Susurluk -Balıkesir, *Keşan -Edirne, Konyar, Katransa *Kayalar, Selanik) *bolay ki* “bari, keşke, hiç olmazsa, öyle ise”, (Havran *Edremit -Balıkesir, -Kütahya) *bulay* “bari, keşke, hiç olmazsa, öyle ise”, (*Lapseki -Çanakkale) *bulayki* “bari, keşke, hiç olmazsa, öyle ise” (DS). Azerice *ele ~ eyle* “öyle” (AzDİL II 20-21, 49), *bele* (AzDİL I 255-6).

Gagauzca *öle* “öyle”, *öleliklen, böle ~ bööle* “böyle” (GTS 40b, 188b); *yö:le* “öyle” (Sevortyan

1974: 247).

Türkmençe *eyle* “öyle” (TTS 208).

Kazakça *olay* “öyle, onun gibi”, *bılay* “öyle, böyle”, *bulayşa* “böylece” (KTTTS 76a, 80a, 379b).

Tatarca *alay* “da, tak, kak, tot” (Budagov 1869: 79-80); *alay* „so“ (TDW 9).

Kazan Tatarcası *äll* „so, auf solche Weise“ (< *äläy) (Radloff 1893: 814).

Karayca *ewle* “öyle, şöyle”, *bewle* “böyle, bunun gibi”, *öyle* “öyle, onun gibi”, *böyle* “böyle,

bunun gibi” (Çulha 2006: 52, 54, 63, 93); *alay*, (Trakay) *alıy, aley* “öyle, böyle, şöyle”

(Sevortyan 1974: 133, Çulha 2006: 43); *alayoh* “öyle, şöyle” (Çulha 2006: 43).

Kırım Karaycası *oyl'a* (Sevortyan 1974: 247).

Kırım Tatarcası *oyle* “o biçimde, o yolda” (Sevortyan 1974: 247; Güllüdağ 2005: 614), *alay* “öyle, onun gibi, ona benzer” (Sevortyan 1974: 133; Güllüdağ 2005: 521). Başkurtça *äläy* (Sevortyan 1974: 133). Kırgızca *alay* “tak” (Yudahin 1965: 44). Kumukça *olay, bulay, şulay* (Berta 1998: 314).

Karaçay-Malkarca *alay ~ allay* „öyle“, *bılay* „böyle“, *nellay* “nasıl”, *kalay ~ kallay* “nasıl”

(Tavkul 2000: 77b, 80b, 121b, 237b, 306a).

Çuvaşça *alay*⁴ “öyle mi, sahi mi” (Bayram 2007: 32b).

Görüldüğü üzere, tarihî ve çağdaş lehçelerde bu kelimenin iki ana varyantı geçmektedir: İlk kez DLT’de geçen Oğuz merkezli *ayla* ve Kıpçak merkezli *alay*. *Bulay, beyle* veya *böyle* gibi b-’li varyantlar DLT ve CC’ta görülmemektedir, fakat *nellay* ve *kallay* gibi geç analogik varyantların aksine eskicil ve orijinal oldukları kesindir.

4 Çuvaşça *alay* kelimesi başka bir kökten gelmiyorsa, Kıpçakçadan geç bir alıntı olabilir.

2. *Alay layla* Kelimelerinin Kökeni ve Eski Türkçe *Anılayu*

EDPT (272), ilk olarak DLT’de *ayla* şekli görülmesine rağmen kelimenin esas şeklinin *alay* olması gerektiğini belirtmekte ve kelimeyi *anlayu şeklinden getirmektedir. Clauson, bu zarfın *an+* veya *ol* zamiri ve *ile* edatından geldiği kuramının eleştiriye açık olduğunu belirtmektedir. Yukarıda verdiğimiz Kazakça *olay* biçimi, *ol+layu* oluşumunu düşündürse de DLT *ayla* ve CC *alay* verileri ışığında bu pek de olası gözükmemektedir. Kazakça *olay*, *alay* şeklinden *ol* zamininin analogik etkisiyle meydana gelmiş olmalıdır.

Çulha (2006: 54, 93), Karayca *öyle* kelimesinin etimolojisini ET *ödläg* “time; noon, midday” (EDPT 55-56) sözcüğüne, *böyle* kelimesini ise *bu öd+le*’ye dayandırmaktadır. Türkçe *öyle* ve *böyle* kelimelerinin sırayla *o+ile ve *bu+ile şekillerinden geldiğini savunan etimolojiler gibi yukarıdaki etimolojiler de, bizce, yanlıştır.

Clauson’un farazi *anlayu şekline karşılık, Erdal (1991: 410; 2004: 200-1) Eski Türkçe işaret zamirlerinin similatif hali için *anılayu* ve *munılayu* şekillerini verir. Bu şekiller, akuzatif *anı* ve *munı* şekillerinin üzerine +lAyU similatif ekinin getirilmesiyle kurulmuştur⁵. İşte bu şekiller DLT *ayla* ve CC *alay* zarflarının kökeni olmalıdır.

ET *anılayu* göz önünde tutulduğunda *alay* şu şekilde meydana gelmiş olmalıdır: ET *anılayu* > *anlayu > *allayu > *alay* ~ *allay*⁶

Yukarıda varsayılan *-nl- > -ll- benzeşmesi, genel fonetik ve Türkçe için gayet olası bir gelişmedir. Gabain (1959: 56) de burada bir benzeşme olduğunu düşünmektedir: “Das ll in *allay* ‘so’ und *allında* ,vor‘ kann als einer der seltenen Fälle von Assimilation angesehen werden“. CC *allında*⁷, -ln- > -ll- ilerleyici benzeşmesiyle *alnında* kelimesinden geldiğine göre, *allay* da *anlay(u) < ET *anılayu* şeklinden gerileyici benzeşme ile geliyor olabilir. ET *anılayu* zarfının *alay/ayla* şeklinde gelişimini daha iyi anlayabilmek için öncelikle +lAyU ekinin tarihî ve çağdaş varyantlarını inceleyecek, sonra da ekin iç yapısı üzerinde duracağız.

5 Erdal (1991: 410-11) ve (2004: 198) ET kişi zamirlerinin similatif hali için *bizinçilayü*, *biziçilayü*, *siniçilayü* ve *sizinçilayü* şekillerini veriyor. Similatif ekinin zamirlerin akuzatif hali (*bizin*, *sini*, *sizni*, *munı*, *anı*) üzerine eklenmesini +lA- yapım ekiyle açıklıyor. Benzer surette +lXg yapım eki de *biznilig* şeklinde görüleceği üzere *bizni* akuzatif halinin üzerine ekleniyor (Erdal 2004: 201). Genitif ekiyle oluşturulan *biziçilayü* ise, Erdal’ın dediği gibi geç bir şekil olmalıdır.

6 Severtyan (1974: 133) da doğru fakat eksik bir gelişme dizisi gösterir: *anlay* > *allay* > *alay*.

7 *Allında* şekli, KışâşüT-Enbiyâ’da da “ön, karşı taraf” anlamıyla görülür (Ata 1997: 22a). Bu şekil, *alında* (Bulğatü’l-Muštâk) biçiminden ikizleşmeyle de gelişmiş olabilir.

3. Eski Türkçe +lAyU Similatif Ekinin Tarihî ve Çağdaş Varyantları

Öncelikle +lAyU similatifekine bir bütün olarak bakmamız gerekmektedir. Bu ek, Orhon Yazıtları’ndan ⁸ beri Eski Türkçede kullanılmaktadır, fakat Maniheizm metinlerde görülmez (Erdal 2004: 179). Eski Uygurcada özellikle doğa fenomenleri (*yagmur, bulut, şı, kırğu*), bitkiler (*kamış, kavık*), hayvan adları (*op*) ve insanları niteleyen isimlerle (*küdan, ortuk, bod*) kullanılır (Erdal 1991: 408-9 ve 479n.). DLT ve KB’de, Orhon Yazıtları’nda olduğu gibi sıkça hayvan adları (*adıg, arju, arslan, kaz, us, böri, ud*) ile birlikte kullanılır (Sertkaya 1995: 155-6). Ayrıca, KB 6549. beyitte özel bir isme getirilir: *Rüstäm+läyü* (Erdal 1991: 409). Orta Türkçe döneminde, +lAyIn ve +cIlAyIn olarak Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılır (Kerslake 1998: 196-7). Kerslake, +lAyIn ekinin 3. şahıs iyelik ekinin önce pronominal n’yi gerektirdiğini yazar. Bu duruma *anasınlayın* “annesi gibi”, *yedüginleyin*, *dedüklerinleyin* ve *erinleyin* “kocası gibi” gibi örnekler verilebilir. Bu ek; isimlere (*bülbülleyin, deryalayın*), özel isimlere (*Mansur’layın*), partisiplere (*inanacaklayın*) ve zamirlere⁹ (*sizleyin*) eklenerek “gibi, olarak, kadar” anlamı katar (TS Ekler 177-182). Ekin +layınca şekli de (*uğurlayınca*) bir kez tanıklanmıştır. Behcetü’l-Hadâik’te geçen *eşekinleyü* örneği de (Sertkaya 1995: 157) dikkate değerdir, fakat Eski Anadolu Türkçesindeki +lAyIn ekinin yaygınlığına karşı tek bir +lAyU örneği sadece söz konusu eserin eski yazı diline olan yakınlığını gösterir.

Berta (1998: 164), ekin Orta Kıpçakçada kullanıldığını yazar ve CC *yamğurlayın* “like the rain” örneğini verir. CC’ta +ley (< +lAyU) ve +leyin¹⁰ ekleri yan yana geçer: *kügürçinley, uçmışley, qurtlay, buzowläy, kümüşley* (Gabain 1959: 51, 66) ve *yavlayın* “yağ gibi” (Gabain 1959: 65),

ognlayın (Erdal 1991: 406).

Çağataycada benzer bir eke rastlanmamaktadır.

Çağdaş Türk lehçelerindeyse, Schönig (1998: 269) Türkmencede +lAy(In) ekinin kullanıldığını yazar ve *vağtlayın* “for a while” örneğini verir. Buna *halkalayın, hepdeleyin, töverekleyin* ve *aytmışlayın* (TLG 250), *aşaklayın* (TTS 35b), *atlayın, bütünleyin* ve +lAy için *yüzley* “yüzeysel olarak” (Hanser 2003: 87) gibi örnekler eklenebilir. Berta (1998: 314); Karayım Türkçesi için *yalınley* ve *issileyin*, Kırım Tatarcası için *aqşamlayın* gibi örnekler vererek Batı Kıpçak dillerinde -lAy ve -lAyIn eklerinin kullanıldığını işaret eder. Buna, Kırım Tatarcası *sabalayın* (TLG 851) eklenebilir. Karaçay-Malkarcada +lAy

⁸ Yazıtlardaki tek örnek, 15 kez geçen *op+layu tag-* şeklindedir.

⁹ Bu ekin çokluk 2. şahıs zamiriyle kullanımı ilginçtir ve bu türdeki tek örnektir.

¹⁰ Bu iki ek, okuması şüpheli olan *ogrılayın* örneği hariç incelik-kalınlık uyumuna girmemektedir. Söz konusu ekler bütün örneklerde +ley ve +leyin olarak yazılmıştır. Bu durum +leyin ekinin Türkçedeki durumuna benzerlik göstermektedir.

eki halen ekvatif eki olarak kullanılmaktadır: *börü+läy*, *kılıç+lay*, *män+läy*, *sän+läy*, *biz+läy*, *siz+läy* (Tavkul 2000: 28, 45-46, 52; ayrıca bk. -gAnlAy ve -mAgAnlAy gerundium ekleri).

Türkiye Türkçesinde sadece kalıplaşmış olarak *akşamleyin*, *sabahleyin*, *öğleyin* ve *gündüzleyin* gibi örneklerde görülür. Ancak Anadolu Ağızlarında “gibi, -ımsı, vakti, -dığı zaman, taraftan” anlamları kattığı birçok sözcükte görülür¹¹. Gagauzcada *sabaalen* ~ *sabaalin* “sabahleyin”, *avşamneyin* ~ *avşamnen* “akşamleyin” ve *uurlayın* “uğru gibi” (TLG 104) gibi örneklerde ve +cilä(ä)n olarak *benimcilän* ve *senincilään* zamirlerinde görülür. Azericede ise bu ek kullanımdan düşmüş gibi gözükmemektedir.

Çuvaşçada benzer bir eke rastlayamadık, fakat kökü *sul* “yıl” olan *sullen* “yıllık, her yıl” (Bayram 2007: 210a) kelimesindeki +len eki büyük bir olasılıkla +lAyIn ekinden gelmektedir. Bu ek, *sulla* “yaz, yazın” kelimesinde görülen +lA (< ET +lA) ekinden farklı bir ektir. TT *öyle* ve *böyle* zarflarının Halaççadaki karşılığı *ina* ~ *inay* ~ *inayda* ~ *inayça* ve *mina* ~ *minay* ~ *minayda* ~ *minayça*’dır (Doerfer 1988: 102). Bu şekiller hiçbir şekilde +lAyU ekiyle ilişkili değildir. Fakat Halaççada iki husus dikkati çeker: Bunlardan birincisi, genellikle yer ve yön bildiren kelimelere eklenerek zarf yapan +lAşU¹², +lAşUyA, +lAyU ve +lAyUyA ekleridir (Doerfer 1988: 100-1). Zaman bildiren tek örnek olarak *yil+lašo* „jährlich“ mevcuttur ve bu da Çuvaşça *sullen* (= **yaslayın*) örneğine benzemektedir. Halaçça +lAyU(yA) zarf ekinin ET +lAyU ile bağlantılı olduğu aşikârdır. Bu durumda başka bir eskicil özellik olarak, Halaçça ET +lAyU ekini olduğu gibi koruyan tek çağdaş Türk dilidir. İkinci dikkat çeken bir husus ise, *sabây+la* ~ *sabây+lan*, *yavâş+la* ~ *yöväş+lan* (Doerfer 1988: 102) zarflarında görülen +lA(n) ekidir. Bu ek, Doerfer’in belirttiği gibi ET +lA zarf ekinden gelebileceği gibi, Oğuzcadan alınmış +lAyIn ekinin büzülmüş hali de olabilir (krş. TT *sabahleyin*, Gagauz *sabaalän* ve Çuvaşça +len).

4. +lAyU Ekinin İç Yapısı

+lAyU ekinin uzunluğu, onun birleşik bir ek olduğunu ele vermektedir.

11 +leyin: *ancileyin*, *annakleyin*, *bayakleyin*, *benceleyin*, *bencileyin*, *büyükleyin*, *dillileyin*, *erteleyin*, *etlikleyin*, *ettikleyin*, *gafilleyin*, *gelmişleyin*, *getmişleyin*, *guşluhleyin*, *gücüleyin* (~ *gücüle*), *güzelleyin*, *habesleyin*, *hapesleyin*, *kırmızıleyin*, *kısaleyin*, *küçükleyin*, *mavileyin*, *onceleyin*, *ovleyin*, *önceleyin*, *övleyin*, *sabahleyin*, *sabaleyin*, *sebahleyin*, *sencileyin*, *uzunleyin*, *yuvareyin*, *zabahleyin*. +layın: *ancılayın*, *arıklayın*, *arkalayın* (~ *arkalayı*), *buldulayın*, *doruklayın*, *onculayın*, *sabahlayın*, *uğurlayın*, *yastılayın*, *zabahlayın*. +lAyn: *bıldırlayın*, *etrafılayın*, *ettikleyin*, *öleyin*. +layı: *arkalayı*, *kabalayı* ~ *gabalayı* (~ *kabala*), *ardalayı*, *kabaklayı*, *ortalayı*. +leyi: *karşıleyi*. (DS) Anadolu ağzlarında +lAy şekli hiç görülmez.

12 Halaçça +lAşU(yA) eki, ET +lAşU kalıplaşmış gerundiumundan (Erdal 1991: 403) gelmektedir ve +lAp, +lAyU, +lAyIn ve +lAtI gibi analiz edilmelidir: +lA-(X)ş-U. Yani bu ek +lA- yapım ekine getirilen işteşlik ekinin kalıplaşmış gerundiumudur.

Ekin iç yapısını belirlemek, onun hangi morfeimlerden oluştuğunu ortaya koymaktır.

+lAyU similatif ekinin iç yapısı, Erdal (1991) ve (2004) tarafından farklı açıklanır. Erdal (1991: 406-7), eki kalıplaşmış +lA-yU gerundiumundan ayrı tutarak +lA zarf ekinin +yU¹³ ile genişletilmiş bir hâli olarak inceler. Erdal’a (1991) göre; *birtämläti*, *n^çökläti*, *nätägläti* ve *kaltı* (< ka+la+ti) kelimelerinde geçen +lAtI eki de, +lA zarf ekinin yine bir zarf eki olan +tI ile genişletilmiş şeklidir.

Erdal’a (1991: 409) göre işlevleri açısından üç farklı +lAyU eki mevcuttur:

1) İFY +lA- eki ile türetilmiş fiillerin kalıplaşmış vokalgerundiumu: *baş+la-yu*, *üzüK+lä-yü*, *çın+la-yu* ve *yeläyü* (< yel+lä-yü).

2) +lA zarf eki ile oluşturulmuş zarfların +yU ile genişletilmiş ve yine zarf görevi gören şekilleri: *iki+lä+yü*, *tägirmi+lä+yü*, *üzä+lä+yü*, *yajı+la+yu*, *yana+la+yu*, *kur+la+yu*.

3) Eklendiği isme veya zamire “gibi, -miş gibi” anlamları katan ve örnekleri yukarıda verilen +lAyU similatif ekli şekiller.

Bu gruba aynı işlevli +çUIAyU ~ +çIIAyU eki de girer: *bulıtçulayu*, *bulıtçılayu* ve *kürägçüläyü* (Erdal 2004: 179-80). Çalışmamızın esas konusu olan *anılayu* şekli de üçüncü gruba dahil edilmelidir; çünkü zarf olarak kullanılmasının yanında öncelikle “onun gibi” anlamını taşır. Bizi ilgilendiren üçüncü gruptaki +lAyU similatif ekini Erdal (1991: 409) +lA+yU olarak açıklar: “[...] its origin must have been in the sequence +lA+yU”. Erdal (2004: 179) ise, similatif eki için şöyle yazar: “The similitive suffix +lAyU no doubt comes from the vowel converb of denominal verbs ending in +lA-”.

Bizce, ikinci gruptaki +lAyU zarf eki, +lA+tI¹⁴ eki gibi +lA+*yU olarak analiz edilebilir. Bu analizin en büyük desteği +lAyU ekli zarfların çoğunun +lA ekli varyantlarının (ya da köklerinin) bulunmasıdır. İkinci gruba giren Osm. *yätji+yın* „yeniden“ (YTS 242b; krş. ET *yarjılayu*), *ikiläyin* „ikinci kez“ (YTS 113b, iki+lä+yın¹⁵, krş. ET *ikiläyü*) ve Türkmençe *arka+yın* „arkasında“ (Hanser 2003: 90) +lA+*yU analizini destekler.

13 Farazi *+yU eki, ET *kanu* “hangi” (< ka(n)+yu) soru zaiminin içinde gizlidir. Özönder (2001: 1435) de bu görüşe katılmaktadır.

14 +tI ~ +dI eki, (farazi *+yU ekinin aksine) ET yazıtlarda da görülen ve varlığı kesin olan bir zarf ekidir (Tekin 2003: 142-144, Erdal 2004: 330). +lAtI ekinin +lA- yapım eki üzerine gelen -(X)t- ettirgen çatının gerundiumu olma ihtimali düşüktür. Ancak Tekin’in (2002) +lA-tI şeklindeki analizi Osm. *ikiladin* „ikinci kez“ (YTS 113; krş. ET *ikiläyü*) göz önüne alınırsa doğru olabilir. Tekin, bu ekteki *-tI ekini -mAtI(n) gerundiumundaki -tI(n) ve Halaççadaki -di ~ -dU gerundium ekleri ile bir ve aynı sayar. EAT -mA-dIn ve *iki+la-din* dikkate alındığında +lAtI eki, Eski Oğuzca için *+lAdIn olarak yeniden kurulabilir.

15 Bu kelime, gerundium ekli *iki+la-yın* olarak da incelenebilirdi, fakat *yarji+yın* yukarıdaki analizi haklı çıkarmaktadır.

Ancak üçüncü gruptaki similitif eki +lAyU, Erdal'ın (2004) savunduğu gibi +lA-yU olarak görülmelidir. Bu ek, Orta Türkçe döneminde +lAy şeklini almıştır. -yU gerundiumunun kısalmasını aşağıda inceleyeceğiz. Fakat şimdilik şunu söyleyebiliriz ki hem -yU gerundiumunun hem de +lAyU ekinin kısalması, Erdal'ın görüşünü destekler mahiyettedir. Aynı şekilde, Oğuz merkezli Orta Türkçe +lAyIn eki de İFY +lA- ve -(X)yXn gerundium eki (Erdal 2004: 316-7) olarak analiz edilebilir.

Bazı benzer örneklere¹⁶ bakarak ET +lAyU > +lAyIn gibi bir gelişim düşünülse bile, eklerin farklı olan ikinci ünlüleri yüzünden bu pek olası gözükmemektedir. Eski Türkçe eklerdeki /U/ arkefonemi, Eski Anadolu Türkçesinde /U/ olarak devam eder: ET -dUk+ : EAT -dUk+, ET -

sUn ~ -zUn : EAT -sUn, ET -tUr- : EAT -dUr-.

Bütün bunlara ek olarak, bazı çağdaş Türk lehçelerinde görülen +lA-p eki, yapısal olarak +lA-yU ve +lA-yXn eklerine çok benzemektedir. Bu ek, daha Codex Cumanicus'ta kalıplaşmaya ve zarf eki olarak kullanılmaya başlamıştır: *berklep, kertilep, terklep* (Gabain 1959: 67). Türkmencede +lAp hâlen işlek bir ektir: *aylap, sagatlap, günlap, minutlap, piyadalap, yüzlap, mür/läp* (Hanser 2003: 88). Kazakçada da +lAp, zarf eki olarak görülmektedir: *jayaw+lap* “yayan, yaya olarak” (Kirchner 1998: 327) < *jayaw* < ET *yadağ*. Bu ek, +lAyU ve +lAyIn eklerinin gerundium kökenli olduğu varsayımını güçlendirir.

Moğolcaya baktığımızda Türkçedekine benzer ilginç bir tabloyla karşılaşırız: Klasik Moğolcada “öyle, böyle” anlamlarını taşıyan *egünçilen* “similarly to this, [in] this way, thus”, *tegünçilen* “thus, so, that way” ile *ein* “so, thus, in this way or manner”, *tein* “such, so, this way, thus; yes; that is right” zarflarıdır (Lessing 1995: 301b, 304a, 795b, 796b). Lessing, *egünçilen* ve *tegünçilen* şekilleri için “modal conv[erb] of egünçile-/tegünçile-” diye yazar. Bahsedilen ‘modal converb’, “yoluyla” (“by way of”) anlamı veren Moğolca -(U)n gerundium ekidir (Janhun 2003: 25). Janhun (2003: 20) ise *eyin* ve *teyin* şekillerini *e.yi- ve *te.yi- farazi fiillerinin modal gerundiumu sayıyor. Görüldüğü gibi, Moğolcada da “öyle, böyle” anlamlarına gelen zarflar, gerundium eki ile oluşturulmuştur.

Janhun'ın aksine, *eyin* ve *teyin* şekilleri e+*yin ve te+*yin şeklinde de yorumlanabilir. Osm. *yār/i+yin* de göz önüne alınca, zarf yapan bir +yIn ekinin varlığı da olası gözükmemektedir.

16 Nogay *sayın*, Türkmence *gün+sayın*, Çağatayca *sayın* < ET *sa-yu*; EAT *degin*, CC *deyin* (Gabain 1959: 62), Karayca *deyin* < ET *tag-i*; CC *dahın* (Gabain 1959: 71), Tatarca *tagın*, Özbek *tagın*, Karayca *tagın* < ET *taq-i*; EAT *arqun* (YTS 13a), CC *aqrın* ~ *arqun* (Gabain 1959: 66) < ET *aqr-u*; EAT *yüzinhvyun* (YTS 256b), TT *yüzükoyun*, *çalt koyun* “arka üstü” (İH 10) < ET *qud-i*; Başkurtça, Kazan Tatarcası *taban* (Grönbech 1995: 41) < ET *tap-a*; Karayca *yaşırın* “gizlice” < ET *yaş-ur-u*.

5. Eski Türkçe -yU Gerundium Ekinin Tarihî ve Çağdaş Varyantları

Similatif ekinde görülen -yU gerundiumunun -y şeklinde kısalması; ilk olarak Harezmi Türkçesinde, gerundium eki -y ve olumsuz -mAy¹⁷ ekinde görülür (Ata 2002: 91). -y ve -mAy gerundium ekleri, Çağataycada varlığını sürdürür¹⁸ (Eckmann 2003: 97-98, 100, 142-143; Boeschoten&Vandamme 1998: 172). Tekin (2002) Çağatayca -mAy gerundium ekinin -mA-olumsuzluk eki ile ET -yU ekinden geldiğini yazar. Aynı durum, Memluk Kıpçak Türkçesi için de geçerlidir (Berta 1998: 164). Berta, aynı zamanda arkaik -yU varyantının varlığından da bahseder. Codex Cumanicus'ta -y ve -mAy kısa şekilleri görülür. Ancak bunun yanında -mAyIn¹⁹ (< ET -mAyIn) gerundiumuna da rastlanır.

-y ve -mAy gerundium ekleri; Özbekçede (TLG 338-39), Yeni Uygurcada (TLG 411), Kazakçada (TLG 472), Karakalpakçada (TLG 596) Nogaycada (TLG 662), Tatarcada (TLG 725-26), Kırım Tatarcasında (TLG 862-63), Karaçay-Malkarcada (TLG 919-21), Kumukçada (TLG 997), Altaycada (TLG 1065-66) yaşamaktadır. -y eki ise, Kırgızcada (TLG 526), Başkurtçada (TLG 794), Tuvacada (TLG 1208) mevcuttur.²⁰

Oğuzcada ise durum farklıdır: ET -yU gerundium eki, -y şeklinde kısalmaz. Eski Anadolu Türkçesinde -yA, -yI ve -yU (Kerslake 1998: 195), Türkiye Türkçesinde -yA (TLG 65), Türkmencede -(y)A²¹ (Schönig 1998: 269), Azericede -yA (TLG 213) ve Gagauzcada -yA olarak devam eder. Olumsuz -mAy da görülmez. Olumsuz gerundium eki olarak; Eski Anadolu Türkçesi -mAdIn, -mAzdAn, -mAksIzIn (Kerslake 1998: 195) ve -mAyIn²², Türkiye

Türkçesi -mAdAn ve -mAksIzIn (TLG 66), Türkmence -mAAn²³ (TLG 278) ve -mAzdAn

(Schönig 1998: 269, Hanser 2003: 120), Azerice -mAdAn ve -mAzdAn (TLG 213) ve Gagauzca -mAdAAAn (TLG 137) eklerini kullanır. Sonuç olarak;

1) -yU eki (Türkmence hariç) Oğuz grubunda kısalmaz. Oğuz grubu

17 -yU gerundiumunun olumsuz olan -mAyU, Eski Türkçede çok nadir görülür: *umayu, körmäyü* ve *ilinmä'yü*. Bir kez de kısa şekliyle görülür: *bulmay* (Erdal 2004: 314, 507dn.). Ata'nın (2002: 91) verilerine bakılırsa, -y ve -mAy kısa şekilleri Harezmi Türkçesinde sadece Kışâşü'l-Enbiyâ'da görülür.

18 Eckmann (2003: 98), Çağataycada -yU ekinin “sadece şiirde, vezin zaruriyetiyle” kullanıldığını yazar.

19 Gabain (1959: 66) -mAyIn ekli örnekleri -n gerundium altında verir. Ayrıca bk. Erdal 2004: 317.

20 Bu dillerde -mAy eki görülmez.

21 Hanser (2003: 124) ünlüden sonra -y gerundiumunun geldiğini yazar.

22 Kerslake'de (1998: 195) gösterilmemiş olmasına rağmen -mAyIn eki, Süheyl ü Nevbahâr'ın 2882. ve 2892. beyitlerinde olmak üzere iki kez geçer (Dilçin 1991). Türkiye Türkçesindeki -mAyInA eki, genellikle -(y)InA (< ET -gInA) ekinin olumsuz olarak görülse de, aslında Codex Cumanicus'ta (Gabain 1959: 66) ve modern dillerden Kırgızca, Karayca ve Tatar ağızlarında (Schönig 1997: 19n.) var olan -mAyInA ekinden geldiği düşünülebilir. Kıpçakçadaki bu -mAyInA ekinin *-mA-gInA şeklinden gelmediği ve -mAyIn+çA şeklinden geliştiği açıktır.

23 Bu ek, ET -mAyIn ekinin büzülmesi ile meydana gelmiştir.

dışında ise neredeyse istisnasız -y olarak kısalmış görülür.

2) ET +lAyU similatif eki, *+lAyIn şekliyle öncelikle Oğuz grubunda, sonra da ona komşu olan ve ondan etkilenmiş tarihî ve çağdaş lehçelerde görülür. Anlaşılabacağı üzere +lAyIn Oğuz merkezlidir. Bu bakımdan, Maniheist metinlerde Eski Türkçede yaygın olarak kullanılan *ançulayu* yerine *ançula* zarfının görülmesi²⁴ ve +lAyU similatif ekinin kullanılmaması ilginçtir.

3) Oğuzca +lAyIn, doğrudan ET +lAyU ekinden getirilemez. +lA-yU, +lA-p, +lA-tl ve +lA-ş-U ekleriyle yapı benzerliği gösterir ve +lA-yXn olarak analiz edilmelidir. -yXn gerundium eki, Eski Türkçede hem müstakil olarak hem de olumsuz -mA-yXn ekinde görülür.

4) CC, Türkmence, Karaçay-Malkarcadaki +lAy eki ve Halaçça +lAyU(yA), doğrudan ET +lAyU similatif ekinden gelir.

5) -yU gerundium ekinin Orta Türkçeden itibaren kısa şeklinin (-y) görülmesi, *anılayı* > *allay* zarfının kısalmasına bire bir paralellik gösterir.

6. Eski Türkçe *Ançulayu* ve Eski Anadolu Türkçesindeki Devamı *Ancılayın*

Erdal (1991: 410; 2004: 202-3), Eski Türkçede *anılayı* ve *munılayı* yanında *ançulayu* ve *munçulayu* ~ *munçulayu* şekillerinin de kullanıldığını belirtiyor. Erdal (1991: 404) +çU+ ekini ‘locative formative’ olarak açıklarken, Erdal (2004: 198) bunu ekvatif eki +çA+ olarak görüyor, fakat Eski Türkçenin fonolojisinde A/U nöbetleşmesinin pek mümkün olmadığını da belirtiyor. Özönder (2001: 1433), bu ‘ara ek’i “tabi olduğu isme ‘şüphesiz, kesin olarak, kesinlikle’ anlamlarını veren çI/çU ek-edatı” olarak görüyor. Bu ek, aşağıda göreceğimiz gibi, Eski Anadolu Türkçesinde +çI+ olarak sadece düz ünlülü olarak karşımıza çıkıyor. Bizce, bu ek ne ‘locative formative’ +çU, ne ekvatif eki +çA, ne de çI/çU edatının ekleşmiş hâlidir. Bizce +çI+ ~ +çU+ eki, ET *üstürti*, *içtirti*, *taştırtı*, *kedirtti* ve *öjjdürtti* zarflarının ve *antıran* ~ *antaran*, *muntıran*, *mundırtın* zamirinin orta hecesinde bulunan, *gün+düz* kelimesinin ikinci hecesini oluşturan ama tek başına kullanılmayan +dXr+ ekine²⁵ benzer bir ektir (Erdal 2004: 203, 330). Yukarıda bahsedilen Moğolca *egünçilen* ve *tegünçilen* zarflarında görülen +çI+ ekiyle de aynı olmalıdır. Bu durumda Oğuzca +çI+ eki, ET +çU+ ekine göre daha eskicidir. Fakat Eski Türkçede erken örneklerin +çUIAyU ile (*bizinçülayü*, *siniçülayü*) ve geç örneklerin +çIlayU ile (*bizijçilayü*, *sizniçilayü*) görülmesi (Erdal 2004: 198), +çU+ > +çI+ gelişmesini de muhtemel göstermektedir.

²⁴ *Ançula*, ET *ançulayu* zarfının sadece Maniheist metinlerde geçen nadir bir varyantıdır (Erdal 1991: 410).

²⁵

Eski Anadolu Türkçesinde *ayla* ~ *öyla* yanında ET *ançulayu* zarfının devamı niteliğinde olan *ancılayın* (TS 129-31) da kullanılır. Bunun dışında *buncılayın* ~ *muncılayın* (TS 698-99) ve *anlarcılayın* örnekleri de aynı gruba dahildir.

Ancılayın, *ayla* zarfına göre sayıca daha azdır. Örnek olarak, Süheyl ü Nevbahâr’da *ancılayın* 3 kez, *ayla* 16 kez kullanılmıştır. Dede Korkut Kitabı’nda *ancılayın* geçmez; *ayla* 16 kez, *öyla* 2 kez kullanılmıştır. Cem Sultan Divanı’nda da *ancılayın* geçmez, sadece *ayla* kullanılır. Hüsrev ü Şîrîn ve Kitâbu Evsâfî Mesâcidî’ş-Şerîfe’de *ayla* ve buna ek olarak *anca* “öyle” kullanılır, fakat *ancılayın* zarfı geçmez. Örnekler çoğaltılabilir, ancak sonuç yine yukarıdakine benzer olacaktır. *Ancılayın* zarfının sayıca azlığı, i) eskicil oluşundan ii) daha kısa olan *ayla* ~ *öyla* zarfının tercih edilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Yukarıda verdiğimiz birinci sebebin dayanak noktalarını aşağıda açıklayacağız.

1. Oğuzcada Kıpçakçadan Eski Bir Alıntı: Ayla ~ Ayla

EAT *ancılayın* iki sebepten ötürü eskicidir ve tamamen Oğuzca özellikler gösterir:

- 1) ET +lAyU ekine karşılık EAT (Oğuzca) +lAyIn ekini barındırması;
- 2) ET +çU+ ‘ara eki’ne karşılık EAT (Oğuzca) +çI+ ekini barındırması²⁶.

Bizce, ‘Oğuzca’ *ancılayın*’a karşılık *ayla*, Kıpçakçadan çok eski bir alıntıdır. Yukarıda verdiğimiz gelişim çizgisini devam ettirelim:

- 1) ET *anılayı* > **anlayı* > **allayı* > Eski Kıpçakça *alay* ~ *allay*
- 2) Eski Kıpçakça *alay* ~ *allay* — Eski Oğuzca **alay*
- 3) Eski Oğuzca **alay* > DLT (Oğuz) *ayla* > EAT *ayla* > EAT *öyla* *Al(l)ay*

zarfının Oğuzca olmadığına iki dayanak noktası vardır:

1) -yU ve +lAyU ekleri, Oğuz değil Kıpçak merkezli olarak son ünlüsünü düşürür ve kısalırlar.

2) +lAyU ekinin Oğuzca karşılığı +lAyIn’dır.²⁷ ve son olarak *ol* zamirine analogiyle ilk hecede yuvarlaklaşmaya maruz kalmıştır. Bu değişimler onu Kıpçakça *al(l)ay*’dan uzaklaştırmış ve Oğuzca bir görünüm vermiştir.

DLT’ye göre 11. yüzyılda Oğuzcada *ayla* var olduğuna göre, en geç 10. yüzyılda Kıpçakçada *al(l)ay* şekli var olmuş ve aynı yüzyılda Oğuzca tarafından ödünç alınıp göçüşme yoluyla DLT’deki şeklini almış olmalıdır.

Bu durumda, DLT *ayla* ve EAT *äylä* ~ *öylä* Kâşğarî’nin bahsettiği Oğuz-

²⁶

²⁷ Benzer bir inceleme, ET *yayı* > EAT *yayı*, ET *ayıt-* > EAT *ayıt-* ve ET *amıt* > EAT *emdi* kelimelerinde de görülür.

Kıpçak kardeşliğinin hatırı sayılır bir yadigârıdır.

8. Proto-Oğuzcada Kıpçakçadan Alıntı Başka Bir Kelime: *Çigâlâk “Çilek”

Oğuzcadaki tek Kıpçakça alıntının *ayla/äylä* kelimesi olamayacağı açıktır. O yüzden Oğuzcada Kıpçakçadan alıntı olduğunu düşündüğümüz başka bir kelimeyi daha aşağıda vermeyi uygun gördük.

Biz; Türkçe *çilek*, Türkmençe *çiğelek* (Räsänen 1949: 226) ve Azerice *giyäläk* (AzDİL I 488) kelimelerinin kökeni olan Proto-Oğuzca *çigâlâk²⁸ kelimesi, önce göçüşmeye uğrayarak *yidgäläk (EDAL 1549-50), sonra [d] > [y] ses değişimiyle *yiygäläk üzerinden Kıpçakçada *yigäläk ~ *y!gäläk şeklini almıştır. Kıpçakçada söz başı [y] > [c] değişimiyle²⁹ “^igäläk olarak alıntılanmıştır. *Yigdäläk, Hakas lehçesinde *çistek* ~ *sestek* (< *yiz(ä)läk < *yidäläk) (Baskakov 1953: 317), Altay lehçesinde *distäk*, Tatar lehçesinde *ciläk* ~ (dial.) *yeläk*, Başkurt lehçesinde *yeläk*, Kazakçada *cidek*, Karaçay-Malkar lehçesinde *cilek*, Kumukçada *ciyelek*, Nogaycada *yelek* (EDAL 1549) şeklinde devam etmektedir.

Kısaltmalar

CC: Codex Cumanicus DLT: Dîvânü Luğâtî’t-Türk EAT: Eski Anadolu Türkçesi

EDPT: Clauson 1972.

ET: Eski Türkçe

İFY: İsimden fiil yapan

KB: Kutadgu Bilig KM: Klasik Moğolca TT: Türkiye Türkçesi

Kaynakça

- ATA, Aysu (1997), *Nâşîrû’d-din Bin Burhânü’d-din Rabğüzl: Kışâşü’l-Enbiyâ*, II: Dizin, Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-2, Ankara.
- ATA, Aysu (2002), *Harezm - Altın Ordu Türkçesi*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36, İstanbul. ATALAY, Besim (1945), *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul. —, (1970), *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara.
- AzDİL 1= *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügati*, (2006), I. Cild, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı. AzDİL II= *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügati*, (2006), II. Cild, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı. BARUTÇU ÖZÖNDER, Sema (2001),

²⁸ Gülensoy (2007: 242) Eski Türkçe için *yidlak ~ *yiglak şeklini öneriyor.

²⁹ Her ne kadar DLT’de Oğuzca için de [y] > [c] değişiminden bahsedilmiş olsa da böyle bir değişim tarihi ve çağdaş Oğuz lehçelerinde görülmemektedir.

- „Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: ÇI/ÇU”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. BASKAKOV, N. A. (1953), *Hakassko-Russkiy Slovar*, Moskova.
- BAYRAM, Bülent (2007), *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Tablet Yayınları, Konya.
- BERTA, Arpád (1998a), “Middle Kipchak”, *Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Eva Agnes Csatö), Routledge, London-New York, s. 158-165.
- , (1998b), “Tatar and Bashkir”, *Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Eva Agnes Csatö), Routledge, London-New York, s. 283-300.
- , (1998c), “West Kipchak Languages”, *Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Eva Agnes Csatö), Routledge, London-New York, s. 301-317.
- BOESCHOTEN, Hendrik, VANDAMME, Marc (1998), “Chagatay”, *Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Eva Agnes Csatö), Routledge, London-New York, s. 166-178.
- BOROVKOV, A. K. (1963), *Leksika sredneaziatskogo Tefsira XIII-XV vv.*, İzdatel’ctvo Vostochnoy Literaturı, Moskova.
- BUDAGOV, Lazar’ (1869), *Sravnitelnyy Slovar’ Turetsko-Tatarskih Narçiy*, Tom 1, Nauk, St. Petersburg.
- CHIRLI, Nadejda (2005), *Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı: Alğış bitigi*, Stichting SOTA, Haarlem/Hollanda.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Clarendon, Oxford.
- ÇULHA, Tülay (2006), *Karaycanın Kısa Sözcüğü: Karayca-Türkçe Kısa Sözlük*, Dil ve Edebiyat Dizisi 6, İstanbul.
- DankKelly = DANKOFF, Robert, KELLY, James (1982-1985), *Mahmūd al-Kāsgarī: Compendium of the Turkic Dialects (Diwan Lugat at-Turk)*, Parts I-III, Harvard University Printing Office, Cambridge.
- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes’ūd Bin Ahmed: Süheyl ü Nev-Bahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: Sayı 51, Ankara.
- DOERFER, Gerhard (1988), *Grammatik des Chaladsch*, Harrassowitz, Wiesbaden. DS = <http://tdkterim.gov.tr/ttas/> (13.09.2009)
- ECKMANN, Janos (2003), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (yay. haz. Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu Yayınları: 635, Ankara.
- EDAL = STAROSTİN, S. A., DYBO A. V., MUDRAK O. A. (2005), *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, Brill.
- ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, I- II, Harrassowitz, Wiesbaden.
- , (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- GABAİN, Annemarie Von (1959), “Die Sprache des Codex Cumanicus”, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Vol. 1, Wiesbaden, s. 46-73.
- GOLDEN, Peter (2000), *The King’s Dictionary: The Rasulid Hexaglot*, Handbook of Oriental Studies, section 8: Central Asia, vol. 4, Brill, Leiden.
- GRÖNBECH, Kaare (1942), *Komanisches Wörterbuch (Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus)*, Einar Munksgaard, Kopenhagen.
- GRÖNBECH, Kaare (1995), *Türkçenin Yapısı*, (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, Ankara. GTS = BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (1991), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Çev. Prof. Dr. İsmail Kaynak, Prof. Dr. A. Mecit Doğru, Kültür

- Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, I (A-N), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLLÜDAĞ, Nesrin, (2005), *Kırımçak Türkçesi Grameri*, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. HANSER, Oskar (2003), *Türkmençe Elkitabı*, (Çev. Zühal Kargı Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 17, İstanbul.
- İZBUDAK, Veled (1936), *El-İdrâk Haşiyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- JANHUNAN, Juha (2003), Proto-Mongolic, *Mongolic Languages*, (ed. Juha Janhunana),: Routledge, London-New York, s. 1-29.
- KERSLAKE, Celia (1998), Ottoman Turkish, *Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Eva Agnes Csatö), Routledge, London-New York, s. 179-202.
- KIRCHNER, Mark (1998), Kazakh and Karakalpak, *Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Eva Agnes Csatö), Routledge, London-New York, s. 318-332.
- KTTTS = KOÇ, Kenan, BAYNİYAZOV, Dr. Ayabek, BAŞKAPAN, Vehbi (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Turan Yayınevi, Türkistan.
- KTS = TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifi, KARAATLI, Recep (2007), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- LESSING, Ferdinand D. (1995), *Mongolian-English Dictionary*, The Mongolia Society, Bloomington.
- RADLOFF, Wilhelm (1893), *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Vol. 1, St. Petersburg.
- RÄSÄNEN, Martti (1949), *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Sto. XV.
- SCHÖNIG, Claus (1998), "Turkmen", *Turkic Languages*, (ed. Lars Johanson, Eva Agnes Csatö), Routledge, London-New York, s. 261-272.
- , (2007), "Some Notes on Modern Kipchak Turkic (Part 1)", *Ural-Altaische Jahrbücher*, Neue Folge, Band 21, 170-202.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1995), "Köl Tigin ve Köl-iç-çor kitabelerinde geçen *oplayu tegmek* deyimi üzerine", *Göktürk tarihinin meseleleri*, TKAE Yayınları, Ankara, s. 153-59.
- SEVORTYAN, Edvard Vladimiroviç (1974), *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*, t. I, Nauk, Moskova. TAVKUL, Ufuk (2000), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 770, Ankara. TDW = DAWLETŞCHIN, Tamurbek, DAWLETŞCHIN, Irma, TEZCAN, Semih (1989), *Tatarisch-Deutsches Wörterbuch*, Harrassowitz, Wiesbaden.
- TEKİN, Talat (2002), „On the Turkic Gerundial Suffix {-mAtI(n)}“, *Splitter aus der Gegend von Turfan, Festschrift für Peter Zieme*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 35, İstanbul-Berlin, s. 375-384.

TMEN = Doerfer, Gerhard (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

TLG = *Türk Lehçeleri Grameri*, (2007), (ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara.

TS = *Tarama Sözlüğü*, (1963-1972), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TS Ekler = *Tarama Sözlüğü: Ekler*, (1974), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TTS = TALAT, Tekin, ÖLMEZ, Mehmet, CEYLAN, Emine, ÖLMEZ, Zuhale, EKER, Süer (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg, İstanbul.

YTS = *Yeni Tarama Sözlüğü*, (1983), Düz. Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

YUDAHİN, Konstantin Kuz'miç (1965), *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, İzdatel'ctvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova.